

PRE-HISTORICAL MUSIC HISTORY OF AZERBAIJAN IN THE CULTURAL HERITAGE OF TURKISH WORLD

Rafiq İmrani*¹

* Prof. Dr., Kafkas Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Geleneksel Türk Müziği Bölümü

Abstract

Historians and archaeologists have proven that the real history of the ancient Turks, who established many civilizations in the formation of world history and culture, is Central Asia, the lands around the Caspian and the Anatolian region. It is regrettable that some political circles that have been shaping world politics for more than 2000 years were jealous of the history and culture of the ancient Turks, who had a special role in the development of world culture and history, and inculcated a false historical theory to the nations of the world against the facts of this history. For many years, they succeeded in fulfilling their treacherous desires, thus hiding the real historical facts from the world community. For centuries, people who have studied history and culture in education systems have believed in the ideas and scientific propositions put forward by textbooks or scientists who wrote the history and culture, believing that real history is as they write it. When this was the case, they believed that the psychological state of the young generation was shaped according to what was written in the books they heard and read, and they believed that these were scientific facts. World historians, politicians and scientists obviously know that Haylar, that is, Armenians, did not live in the Caucasus as a community in ancient times. It is a fact that in the 19th century, Tsarist Russia Nicholas I issued a decree for the relocation of Armenians from Russia to the Caucasus in 1836 and 1878 in order to implement the policy of deportation of Armenians to the Caucasus. One of the main purposes of the decree was to create a buffer zone between the borders of Turkey and Azerbaijan after the Russian-Ottoman war, and the other main issue was that the Armenians, whose numbers increased in Stavropol, Rostov and other cities of Russia in the late 18th and early 19th centuries, demanded autonomy from Russia to prevent these lands.

Keywords: Culture, History, Azerbaijan, Turk, Civilization.

TÜRK DÜNYASI KÜLTÜREL MİRASINDA AZERBAIJAN'IN TARİH ÖNCESİ MÜZİK TARİHİ

Özet

Tarihçiler ve arkeologlar, dünya tarihinin ve kültürünün oluşumunda birçok medeniyet kuran kadim Türklerin gerçek tarihinin Orta Asya, Hazar çevresi toprakları ve Anadolu bölgesi olduğunu ispatlamıştır. 2000 yılı aşkın bir süredir dünya siyasetine yön veren bazı siyasi çevrelerin, dünya kültür ve tarihinin gelişmesinde özel bir rolü olan kadim Türklerin tarihini ve kültürünü kıskanıp dünya halklarına bu tarihin gerçeklerine karşı yanlış bir tarihi teorilerini telkin etmeleri üzücüdür. Onlar uzun yıllar böylece tarihsel gerçekleri dünya toplumundan saklayarak hain arzularını gerçekleştirmeyi başardılar. Yüzyıllardır eğitim sistemlerinde tarih ve kültür eğitimi alan insanlar, ister istemez ders kitaplarının veya tarih ve kültür tarihini yazan bilim adamlarının ortaya koyduğu fikirlere ve bilimsel önermelere inanarak, gerçek tarihin onların yazdıkları gibi olduğuna inanmışlardır. Durum böyle olunca yetişmekte olan genç neslin psikolojik durumu; duydukları, okudukları kitaplarda yazılına göre şekillenerek, bunların bilimsel gerçekler olduğuna inanmalarına yol açtı. Dünya tarihçileri, politikacıları ve bilim adamları çok iyi biliyorlar ki, Haylar, yani Ermeniler kadim çağlarda toplum şeklinde Kafkasya'da yaşamamışlardır. Çar Rusya'nın XIX. yüzyılda Ermenilerin Kafkasya'ya tehcir politikasını hayata geçirmek için I. Nicolas'ın 1836'da ve 1878 yılında Ermenilerin Rusya'dan Kafkasya'ya taşınması için bir kararname çıkardığı bir gerçektir. Kararnamenin temel amaçlarından biri Rus-Osmanlı savaşından sonra Türkiye ile Azerbaycan sınırları arasında bir tampon bölge oluşturmak, diğer ana konu ise 18.yy. sonu ve 19.yy.başlarında Stavropol, Rostov ve Rusya'nın diğer şehirlerinde sayıları artan Ermenilerin Rusya'dan özerklik istemesine ve daha sonra bu toprakları ele geçirmesinin önüne geçmekti.

¹ Sorumlu Yazar Email: rafiq_huseyn@yahoo.com / Doi: 10.22252/ijca.1329399

Anahtar kelimeler: Kültür, Tarih, Azerbaycan, Türk, Medeniyet.

1. Giriş

XIX. ve XX. yüzyıllarda bazı kudret sahibi ülkeler dünyayı idare etmek amacı ile tarihi Türk toprakları olan coğrafi arazileri bölmekle kendi hâkimiyetlerini bu topraklarda sürdürmekle tarihi gerçekleri değişmeyi amaçlamışlardır. Tarih uzmanları, Rusya'nın kendi topraklarını büyütmesi amacı ile XVIII. yüzyılın sonlarındaki Çar Rusya'nın da Azerbaycan'ın kadim toprağı olan Ermeni'ye, yani (Ərməniyə - İ.R.) şimdiki Ermenistan'ı işgal etme kararı aldığını bilmektedir. Bu amaçla 19. yüzyılda Paşkeviç komutasındaki Rus ordusunun Erivan kalesini ele geçirmesinden sonra Çar Rusya'da, İran'da ve diğer ülkelerde yaşayan Haylar'ı Azerbaycan topraklarına nakletmişlerdi. Böylece 1920 yılında Ruslar Azerbaycan'ın kadim topraklarındaki Hay nüfusunu arttırarak Ermeni devletini ilk kez kurmuş oldular. Rus Çarı Rusya'daki Gregoryen kiliselerinin adı Azerbaycan topraklarındaki eski Kafkas Arnavut kiliselerine verilmiş oldu. Tarihte ilk kez yapay olarak oluşturulan Sovyet döneminde yetişen Ermeni devletinin bilim adamları Türklerin tarih boyunca yaşadığı topraklarda arkeolojik kazılarda bulunan tarihi eserlerin Ermenilere ait olduğunu iddia ettiler ve bu toprakların eski zamanlardan beri Ermenilerin "vatanı" olduğunu söylediler. Ermeni isminin Ar (Ər) + men(ben) kelimesinden türediğini ve Türkçe 'deki etimolojik anlamının "Er" bir kahraman, yiğit "men" in ise bir kişiyi belirten bir kavram olarak "ben" olduğunu da belirttim. Kendine saygısı olan bir millet, düşman gördüğü bir milletin adını muhtemelen benimsemeyecektir! Ərmənistan'ın adını Ermenistan olarak değiştirenlerin Çar Rusya ve tarihçilerinin olduğunu da belirtmek gerekir. "Ermeni" kelimesi İran'da "Arman" kelimesini de yaratmıştır. Ruslar da büyük Rus şairi A.S. Puşkin'in Ermeniler hakkında dediği tarihi sözleri dikkate almadan başta Rusya, Sovyetler, Fransa ve Amerika olmak üzere tüm Hristiyan ülkelerinin bu sahte tarihin korunmasında her zaman onlara destek olduğunu büyük bir üzüntüyle belirtmek isterim.

Kuzey ve Güney Azerbaycan'ın tarihi topraklarının toplam alanı $410 + 280 = 690$ bin km^2 olmuştur. Azerbaycan XIX. yüzyıllara kadar Güney Kafkasya'nın doğu ve güneybatı kısımları, yani İran'ın doğu ve batı kısmına, Hazar Denizi'nin batı kıyılarına, Sümer sınırındaki Hamedan, Elam, Şuş, antik Arat'ta, kuzeyde Derbent topraklarına, batıda ise Gürcistan ve Türkiye ile sınır komşusu olmuştur. Dünyanın başka hiçbir ülkesinde olmayan 11 iklimden 9'u Azerbaycan'ın coğrafi arazilerinde vardır. Bu kadim topraklarda, hem kuzey hem de güney bölgelerinde yaşayan toplam Türklerin sayısı 50 milyondur. Şu anda, bu tarihi bölgenin sadece 86,6 bin km^2 'si, nüfusu 10 milyonu aşmış olan Azerbaycan Cumhuriyetine aittir. Kalan Azerbaycan topraklarının büyük bir kısmı 280 bin km^2 kadardır. Bu arazilerde nüfusu 40 milyondan fazla olan Azerbaycan Türkleri yaşamaktadır. Ayrıca Azerbaycan topraklarının 28.000 km^2 'si ve bugünkü Ermenistan'ın 8.000 km^2 'si Gürcistan'ın bir parçasıdır. Ayrıca topraklarımızın 7.000 km^2 'den fazlası Rusya Federasyonu Dağıstan Cumhuriyeti'nde kalmıştır. Araz nehri Azerbaycan topraklarını ikiye ayırır (Qəniyev, 2019: 13). Tarihi kaynaklarda Azerbaycan tarihi ile ilgili verilen bilgilerde ilk kadim insanların yerleşimine bağlı olarak şu bilgiler verilmektedir.

1.1. Amaç

Makalenin yazımında temel amaç Türk Dünyası mirasının ayrılmaz bir bölümü olan Azerbaycan'ın musiki medeniyetinin gerçek tarihini öne çıkarmakla Türk halklarının medeni kalıtımının dünyanın en kadim tarihine dayandığını dünya ilmine açıklamaktır. Bu amaçla araştırmada tarihi, filoloji, insan felsefesi ve etnomüzikoloji alanlarına da yer verilmiştir.

1.2. Önem

Araştırmanın önemi; etnomüzikoloji alanını araştırmalara uygulayarak elde edilen sonuçları, yani Azerbaycan ve Türk dünyası müzik sanatının gerçek tarihi hakkında bilgileri ilk defa okuyucularla ve müzikologlar ile paylaşmaktır. Dünya halklarının, aynı zamanda Türk dünyası medeniyet tarihinde özel olarak önem taşıyan müzik tarihinin gerçek tarihi fikrimizce müzikologlar tarafından en eski, yani tarih öncesi dönem net şekilde öğrenilmemiştir. Buna göre; müzik tarihinin insan yaratılışı ile bağlı olduğu hakkındaki bilgileri müzikoloji uzmanları ile paylaşarak araştırmanın asıl önemi ortaya koyulmaktadır.

2. Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan tarihi ve doküman incelenmesi deseni kullanılmıştır. Araştırma problemin doğal ortamındaki biçimini ortaya çıkarmakla gerçek müzik tarihinin Azerbaycan ve Türk Dünyasının medeni hayatında ve müzik sanatındaki önemini anlamaya yönelik bir çalışmadır. Doküman

incelenmesinde Azerbaycan'ın tarihi kaynaklarından, halk edebiyatından, halk şarkıları ve âşık şiirlerinden, konu ile ilgili literatürlerden yararlanılmıştır. Bu çalışmada hem edebiyat eleştirisi hem de müzikolojide yaygın olan tarihsel analiz yöntemi kullanılmıştır.

3. Bulgular

Azerbaycan toprakları dünyanın en eski insanların yaşadığı tarih ve kültür merkezlerinden biridir. Elverişli doğal ve coğrafi koşullara, zengin flora ve hayvan varlığına, ılıman iklime sahip olan Azerbaycan, yeryüzünde ilkel insanın olduğu bölgelerden biridir. En yaşlı insanların 12 milyon yıl önce Azerbaycan topraklarında yaşadığı tarihçi ve arkeoloji bilim adamları tarafından yapılan araştırmalarla tespit edilmiştir. Bu, en yaşlı insanın (dişlerin) 1939 yılında Eldar ovasının orta kesiminde, Karayazı'nın batısında, Batı Azerbaycan ve Doğu Gürcistan sınırında, Udabno denilen yerde bulunmasıyla kanıtlanmaktadır. Bu dönem jeolojik bölgede Tersiyer dönemine denk gelmektedir. Böylece üçüncü jeolojik dönemde Azerbaycan'da dâhil olmak üzere Trans Kafkasya topraklarında insanın oluşumu için elverişli koşullar vardı. İnsanın organizasyonu ve oluşumu, yaşı 4 milyon yıldan daha eski olduğu belirlenen dördüncü jeolojik dönemle ilişkilidir (Qəniyev, 2019: 21).

Azerbaycan ve Hazar Denizi çevresindeki bölgeler, Türklerin yeryüzünde yaşadığı en eski bölgelerden biridir. Tarihsel kaynaklar, insan oluşum tarihinin 4, son zamanlarda ise 6 milyon yıllık sözde "jeolojik dönem" ile ilgili olduğunu kanıtlamaktadır (Cəfərov, 2004: 5-7). Arkeologlar bu tarihi; taş devri, tunç çağı ve demir çağı gibi üç döneme ayırırlar.

Taş Devri (Paleolitik) yaklaşık 4-3,5 milyon yıl önceden III binyıla kadar olan dönem,

Tunç Çağı - M.Ö. III-I bin yıl,

Demir Devri – M.Ö. 1. binyıldan günümüze kadar olan dönemi kapsamaktadır.

Paleolitik (Yunanca. **Paleos** - eski, **litos**-taş) kendisini birkaç aşamaya ayırır;

3,5 milyon yıl öncesinden 100-80 bin yıl öncesine kadar - ilk (alt) Paleolitik;

100-80 bin yıl öncesinden 40-35 bin yıl öncesine kadar Orta Paleolitik;

40-35 bin yıl öncesinden 14 bin yıl öncesine kadar - Üst ve Geç Paleolitik;

14. 8. bin Mezolitik (mesos - yün. Orta, lithos – taş);

7 - 6 bin - Neolitik (**neos** - Latin bakır, **litos** - taş) (Reder&Çerkasova, 1985: 14) aşamalara ayrılmıştır (Göyüşov, 1990: 27).

Tarih ve arkeoloji bilimi, eski insanların gelişim evrelerini üçe ayırır; arkan troplar, ilkel insanlar ve modern insan tipleri incelenir. Başka tropların en eski temsilcisi homo Habil İş'ti ("yetenekli adam"). Archanthrope'ların ana temsilcileri pithecanthrope'lardır. Archanthrope (pithecanthrope) dönemi 100.000 yıl öncesine kadar sürdü. 100-80 bin yıl önce, antik arkeolojik dönem başladı ve bu dönemin insanları paleantroplardır... Avrupa, Asya ve Afrika'nın geniş alanlarına yayılmış paleantroplar (Kazımov, 2005: 5). Burada bir konuya özellikle dikkat çekmek istiyorum. Hazar Denizi, Asya kıtasının batısında yer alır. Eski zamanlarda Oğuz Türklerinin bir kolu olan Peçenekler ve onların soyundan gelen Kengerler, Hazar Denizi'nin kuzey, kuzeybatı ve güney bölgelerinde yaşadılar². Bu makalede Azerbaycan ve Asya'da yerleşik Türklerin eski ataları hakkında tarihi ve arkeolojik bilgiler vermekteki asıl amaç Sümer toprakları M.Ö. 4500 yılında göç eden Oğuzların bir kolu olan Kengerli Türk boyu soyluluklarının köklerinin ilk antik insanlara kadar uzandığını gösterecekti. D. Rockefeller ve Gene D. Matlock'un Türkler hakkındaki görüşlerini temel alırsak, G. Kazımov "Language, History, Poetry" adlı eserinde "... Tarihi gerçekler ve arkeolojik materyaller gösteriyor ki, *tüm etnik gruplar, tüm diller, tüm dinler birdir köklerinden* (Kazımov, 2005: 5) olduğu fikrini teyit edeceğiz. Yazar bu görüşünü devam ettirerek daha sonra şöyle yazar: "Şüphesiz en önemli konulardan biri modern insan tipinin nerede ve ne alanda şekillendiğidir. Arkeolojik kültür de bu soruyu yanıtlıyor" (Kazımov, 2005: 6) diyor yazar, arkeoloji uzmanları Z. B. Goyuşov ve A. I. Martynov'un çalışmasına atıfta bulunarak şu fikri yazıyor. "Son zamanlarda elde edilen antropolojik ve arkeolojik materyaller, bu sürecin (modern insan tipinin son aşamada ortaya çıkma süreci - G.K.) **esas olarak güneydoğu Avrupa'da, kuzeyde meydana geldiğini varsaymamıza izin veriyor**". **Afrika ve Batı Asya oldu. Buradan modern gelişmiş insanlar dünyanın diğer bölgelerine yayıldı** (Göyüşov&Martınov, 1990: 32). Belirtilen fikirleri netleştirmek için, Güneydoğu Avrupa veya Batı Asya dediğimizde, bu bölgelerin Hazar Denizi çevresindeki bölgelere ait olduğunu ve tarih boyunca Oğuzların ve diğer Türklerin, aynı zamanda Derbent de dâhil olmakla kadim Azerbaycan toprakları olarak bilindiği belirtilmektedir.

² Kengerler hakkında sonraki makalede daha çok bilgi veriliyor.

Güneydoğu Avrupa, Kuzey Afrika ve Batı Asya, Ön Asya'nın ortasında yer alır ve bize ulaşan ilk büyük uygarlığın da bu bölgeye ait olması çok ilginçtir... *Coğrafi ve doğal koşulları, iklimi* (ayrım bize aittir - I.R.) Avrupa'da Europoid ırkları, Afrika'da Hegroid ve Asya'da Mongoloid ırkları ortaya çıktı. Irkların ortaya çıkışı, son paleolitikte (35 bin yıl önce başlayıp 12 bin yıl önce sona erdiği kaydedilmektedir), homo sapienslerin oluşum dönemi ile bağlantılı olarak açıklanmaktadır. Ancak bazı belirtilerinin paleantropalarda mevcut olduğu da gösterilmektedir (Kazımov, 2005: 6).

Tarih ve arkeoloji bilim adamlarının görüşüne göre Azerbaycan topraklarında yapılan arkeolojik kazılarda dördüncü tarihi dönemi kapsayan ve insanlığın gelişim aşamalarını yansıtan maddi ve kültürel objeler bulunmuştur. Bu buluntular arasında Taş Devri'ne ait Azıh, Taglar ve Daşsalahlı'da bulunan malzeme ve kültür objeleri ayrı bir önem arz etmektedir (Əliyev, 1998: 55,60). *Kuruçay kültürü* adı verilen bu höyüğün tarihi 1,2 milyon ilden 700 bin yıl öncesini kapsamaktadır. Bu arkeolojik dönem, Türkiye'de ilk (alt) Paleolitik, Azerbaycan'da ise Acheulean (Aşel) kültürü adı verilen dönemle devam etti. Aşel kültürüne ait kazılar o dönemde insanların hala taşlardan kesiciler ve diğer aletler yaptığını ortaya çıkardı. 18-22 yaşlarında bir kadının (Azıh ant hropus) Orta Aşel dönemine (5. kat) ait alt çenesi bulunmuştur. Azıh ant hropus SSCB topraklarındaki en eski, dünyada ise en eski 4. insan kalıntısıdır. Ayrıca 350 bin yıl öncesine aittir (Kazımov, 2005: 7). Arkeologların 5. katmandan buldukları nesnelere dayanarak vardıkları genel sonuç; eski insanların o dönemde avcılıkla uğraştığını göstermektedir.

İnsan felsefesi ve psikolojisine atıfta bulunarak, mağaralarda yaşayacak yer bulan, taşlardan ve diğer nesnelere çeşitli aletler yapan, avcılıkla geçimini sağlayan, maddi güvenliğini çözen eski insanların zaten mantıksal olarak homo ha biliş ("yetenekli adam") olduklarını not edebiliriz. İnsan psikolojisi ve insanın yarattığı müzik psikolojisi bir insan, özellikle de bayanlar, ev işlerinde herhangi bir işi, herhangi bir basit halk müziği örneğinin tarzında söyleyerek yaptığında işin zaman olarak belli bir hızda yapıldığını kanıtlamaktadır. Öte yandan, tüm dünyada hem eski hem de modern insanlar sevdikleri birini kaybettiklerinde yas tutarak ağıt söylerler. Antik ve modern müzik tarihinin bir araştırmacısı olarak, tüm sorumluluğumuzla belirtmek isteriz ki, eski insanlar birbirleriyle iletişim kurmak için dil konuşmadan önce, halk müziği örnekleri sadece inleyerek veya ses çıkararak duygusal sevinçlerini ve üzüntülerini ifade ederdiler. Azerbaycan folklor müziğinin örnekleri arasında bu türden, ev türküleri arasında ve aynı zamanda avcılık ve balıkçılıkla ilgili birçok şarkının olduğu halk tarafından bilinmektedir. İnsan psikolojisi, insanın hangi dönemde yaşarsa yaşasın, düşüncesinin o dönemin gelişimine göre geliştiğini kanıtlamaktadır. Bu durumda, dönemin derleyicisinin ve toplumunun gelişimine bağlı olarak, insanlar folklor müziği örneklerini basitten karmaşığa doğru geliştirirler. Bir müzikolog, etnomüzikolog ve "Etnomüsopsikoloji" biliminin yaratıcısı olarak belirtmek isteriz ki, elimizdeki çok sayıda folklor müziği örneğinin analizi, bir kişinin başarılı olduğunda neşe duygularının ve duygusal durumunun yüksek olduğunu kanıtlamaktadır. Üzgün, mutsuz ve karamsar olduğunda psikolojik olarak hep bunalımlı, müzikal örneklerle durumunu düzeltiyor. İnsan psikolojisinin bu durumuna dayanarak, Azerbaycan da dâhil olmak üzere farklı milletlerin sayısız tatil ve ev folklor müziği örnekleri, insanların yaşam biçiminin sonraki tarihsel evrelerinde çok sayıda folklor müziği örneği ve müzik türü yarattığını kanıtlamaktadır. Fikir ve değerlendirmelerden hareketle, arkeologların keşiflerine göre müzik tarihinin, insanın yaratılış ve dünyadaki gelişim tarihine bağlı olarak değişmek zorunda olduğunu belirtelim. Bahsettiğimiz gibi Azıh han trop (Azıh adamı) avcılıkla uğraşarak geçinmektedir. Avcılıkla uğraşan yarı vahşi Tüzem tayfalarının hayat tecrübesinden anlaşıldığı gibi avcılar av zamanı kuşları veya diğer hayvanları onların çıkardığı sesle kendilerine yaklaştıırıp avladıktan sonra avlarını çevrelerindeki insanlarla paylaşarak ateşte pişirirdiler. Günün uğurunu ve sevincini çeşitli danslarla bitirmeleri insan psikolojisinin bir yönüdür. Bu tür danslar, neşe sesleri altında toplu olarak yapılırdı. Danslar insanların birliğini sağlamakla kalmamış, aynı zamanda onların ilk folklor müziği, yani etnomüzik örneklerinin ilk sürümünün ortaya çıkmasını da teşvik etmiştir. Azıh adamları da yarı vahşi psikolojiye sahip oldukları için onların da uğurlu avdan sonra yaptıkları törenlerde böyle sevinç hissi yaşatan halay veya yallı danslarına benzer etnik dans türleri olmuştur.

Azerbaycan müzik folklorunun örnekleri arasında halay ve yallı oyunların yanı sıra sesli şarkı söylemenin müzikli örnekleri de yer almıştır. Halay ve yallının bilimsel-teorik analizleri kanıtıyor ki, Azerbaycan'ın eski topraklarında, eski ilk insanların av sırasında elde ettikleri avlar mağarada pişirilip yendikten sonra, insanlar ateş başında sevinçlerini yaşamakla başarılı avlarını kutlar ve toplu halde dans ederdiler. Azerbaycan ve Türk dünyasının en eski, fikrimizce tarih önceki dans türü olan halay ve yallı etnik dansların basit hareketleri bunu kanıtlamaktadır. Halay ve yallıların gruplar halinde el ele tutuşarak oynanması da tarih öncesi dede babalarımızın birliğini göstermektedir. Bu anlamda günümüz arkeolojik bulgularından hareketle Azerbaycan Türklerine ait ilk müzik örneklerinin 350 bin yıl öncesine dayandığını belirtelim.

gerçeğini göz önünde bulundurarak, Azerbaycan folklorunda bunun başka örneklerinin de olduğunu göstermek istiyorum. Örnek aldığım nota örneklerinin 350.000 yıllık olduğunu iddia etmediğimi de belirtmek isterim. Sadece Azerbaycan'ın o tarihi dönemdeki coğrafi bölgelerinde yaşayan kadim insanların bilinçlerinin gelişmişlik düzeyi dikkate alındığında, avlanma ve aşağıda gösterilmiş ninnide nota örneğinin gösterilen ses aralıklarında olabilme ihtimalini ortaya koymaktan başka bir şey değildir. Aşağıdaki örnekte şiir avlanan hayvanın dilinden verilmiştir.

Av gördüm, avlanamam, a.
Ben kendim yaralıyım ay,
Ben kendim yaralıyım ay,
Yaralı kovulamam ay.

Aşağıdaki not örneğinde tonlar si-re $1\frac{1}{2}$ aralığında ve başka melodik kuruluştaki olması güftenin sözleri ile alakalıdır. Bu nağmede re sesinin kullanılması melodinin daha farklı olmasını sağlamıştır.

Ov gör-sem, ov-la-na-mam, a.
Men ö-züm ya-ra-li-yam, ay,
Men ö-züm ya-ra-li-yam, ay,
Ya-ra-li qov-la-na-mam, ay.

(♩ = 116) *Plaintive song*

b) Du-man gel-di bu dağ-lar-dan,
Qoy, dağ-la-rım bar-ey-le-sin,
Ne sen' gö-züm gör-sün,
Ne kön-lüm qu-bar-ey-le-sin.

Example 3. Tunes with minimal compass. (Continued, 2/2)
b) variant of the former with three notes

İkinci nota örneğinde ise avlayacağı hayvana üzülen bir kişi aşağıdaki kelimeleri okur.

Av görürsem avlanamam, a.
Kendim yaralıyım, oh,
Kendim yaralıyım, oh,
Yaralı dışarı atılamam, oh.

Bu halk bilimi örneğinde de tonlar si-re $1\frac{1}{2}$ aralığındadır. Başka b) üçüncü örnekte tonların tekrar $1\frac{1}{2}$ aralıkta olması halk bilimi örneğini okuyan kişinin psikolojisi, müzik algısı ve gelişimi ile bağlıdır. Bu örnekte de avlayacağı hayvana üzülen avcı aşağıdaki sözleri okur.

Duman geldi bu dağlardan,
Koy, dağlarım bar eylesin.

Ne seni gözüm görsün,
Ne kalbim mutlu olsun.

Her üç örnekte karar tonun si notası, müzikal tonlamaların aynı, tonların ise si-re 1½ aralığında olduğunu görüyoruz. Halk bilimi örneklerin araştırılması sade işçi insanların işledikleri zaman okudukları nağmelerin tonlarının küçük aralıklarda olmasını ispatlıyor. Bunu diğer bir örnekte de göre biliriz. Köyde süttan nehre ile yağ yapan bayan aşağıdaki nağmeni okur.

Karıştır, karıştır ah nehrim,
Yağ Tanrıdan bol olsun.
Çocuklar yesin sağ olsun.

Bu örnekte de biz karar tonu si olan si-re tonları aralığında olan bir halk bilimi örneğini görüyoruz.

♩ -90 Churning song

Example 6. Question-and-answer form on three notes

Başka bir örnekte kadim insanlar için tipiktir. Türk halkların etnopsikoloji alanı araştırıldık ta, özellikle de halk bilimi örnekleri arasında bayanların körpelerine okudukları ninnilerin etnomuzopsikoloji alandan incelenmesi ninnilerin tonlarının K3, B3, dörtlü ve beşli aralıklarda olmasını ispatlamaktadır. Ninni 4 ölçüden oluşmuş basit bir müzik parçasıdır. Verilen fikri aşağıdaki örnek kanıtlamaktadır. Tarih önceki insan felsefesini ve psikolojisini göz önüne alarak o tarihi dönem için ninnilerin tonlarının K3, B3 aralıklarında olması daha çok ihtimal edildiğini de söylemem gerekmektedir.

Ninninin güftesi

Kızıl gül gölgen olsun,
Gölgesinde uyasın.

A

B

En eski zamanlarda, müzik folkloru alanındaki en önemli ikinci müzik aleti vurmali çalgıların varlığıydı. Arkeolojik kazılar, en eski çağlarda ilk vurmali çalgıların taşların birbirine vurulmasıyla elde edilen ritmik seslerden oluştuğunu kanıtlamaktadır. Daha sonraki tarihsel aşamalarda, el çırpma ve yaşlı ağaçların gövdelerine tahta çubuklarla vurularak yapılan ritimler en eski vurmali çalgılar olarak kabul edilebilir.

Azerbaycan tarihçiliğinde tarihçiler ve arkeologlar 100.000 ila 35.000 yıl arasındaki dönemi Mustye kültürünün dönemi olarak kabul etmektedir. İlk arkeolojik örneklerin bu tarihi dönemde Fransa'nın Le Mustier kentinde bulunmasından dolayı bu isim verilmiştir. Bilim adamlarının araştırmalarının sonuçları; bu dönemde eski insanların vücut yapılarında, günlük yaşamda kullandıkları aletlerde ve yaşam tarzlarında gelişime bağlı değişiklikler olduğunu göstermiştir. Azerbaycan'daki Tağlar mağarasında 90 bin ila 35 bin yıl öncesine kadar eski insanlar yaşadı. Bilim adamlarına göre Neandertal tipi insan zaten bu dönemde oluşmuştu. Tarihin bu döneminde yaşayan insanların yaşam biçimlerindeki değişimler, bu dönem insanların düşünce ve hayata bakış açılarının gelişmesinde bir takım değişim ve ilerlemeler olduğunu kanıtlamaktadır. Müzik psikolojisi de insan zevkinin ve düşüncesinin insan gelişimiyle değiştiğini kanıtlıyor. Bu nedenle yarattığı müzik örnekleri

nitelik olarak da farklılık göstermekte ve mantiken tezgâh, avcı, balıkçı emeği ve ninniler, halay, yallı türü dans müzikalleri gibi halk müziği örneklerinin dördü ve beşli aralıklarla olma olasılığı daha yüksektir.

Azerbaycan'da 100-35 bin yıl önce var olan Mustye kültürü yerini 12 bin yıl öncesine kadar Üst Paletliklik döneme bırakmıştır. Bu dönemin insanları modern insan formundaydı (Neanthropus, Cro-Magnon, vb.), iş araçlarını önemli ölçüde geliştirdiler ve mağaralarda ve yerdeki kulübelerde yaşadılar. Ateş, birkaç yüz bin yıl önce bile mağaralarda kullanılıyordu. Doğaya karşı ilk zafer olan ateş, insan yaşamında ve bilincinde büyük değişiklikler yaratmıştır.

Zaten Achelian döneminde, sürekli olarak ateş kullanıldı ve evlere yapay aydınlatma girdi (Reder&Çerkasova, 1985: 37). Tarihçilere göre, "300.000 yıl önce, Azizhanthropus tarafından sayılar ve hesaplamalar biliniyordu... Mustye döneminin, yeni bir sosyal organizasyonun - kabilenin - ortaya çıkma dönemi olduğu varsayılabilir. Organoloji alanında yapılan araştırmalar M.Ö. 80.000 - 43.000 yıl önce eski insanların hayvan ve kuş kemiklerinden üfleli çalgılar yaptığını kanıtlamıştır. Mustye ile son paletliklik arasında, 30-35 bin yıl önce, bahsettiğimiz gibi, modern insan tipi - homo sapiens ("akıllı adam") ortaya çıktı. "Akıllı adam" bazen "Neantrop" (yeni adam) olarak adlandırılır (Əliyev, 1998: 78-79, 94).

Yapılan araştırmalara bakıldığında, insan psikolojisi biliminin, zeki insan düşüncesinin yaşamı tam olarak anlama, yaşamı iyileştirme ve insanlarla ilişki kurma yeteneğine sahip olması nedeniyle birçok yaratıcı özelliğe sahip olduğunu kanıtladığını belirtmek gerekir. Bu açıdan bakıldığında, akıllı bir insanın yaşam tarzını daha anlamlı ve ilgi çekici kılmak için hayatını, müzik folklor türlerini değiştirerek medeni bir topluma sahip olma eğilimleri göz önünde bulundurularak; ev şarkıları arasında iş şarkıları, danslar, folklor müziği örnekleri; feryatlar, ninniler, nanaylar vb. bu örneklerin oluşturulmasıyla birlikte bunlara çalgı aletleri ile eşlik etme ihtiyacı ortaya çıktı ve böylece eski dönemde çalgı aletlerin yaratılma süreci de başlamış oldu. Müzik aletlerinin ilk yaratımları en eski zamanlarda olduğu gibi kamış, ağaç ve kemikten yapılmış çeşitli üfleli ve vurmali çalgılardı.

Tarihsel gerçekler, Mustye döneminde bir bölgeden başka bir uzak bölgeye taşınan aynı soyluların veya aynı kabilenin temsilcileri arasında ilişkiler olduğunu kanıtlamıştır. Bilim adamlarına göre bu göçler XIV-VIII bin yılda başladı. Zeki insanlar dediğimiz kadim insan ırkları, yaşam şartlarını iyileştirmek için verimli topraklara yani iklim şartlarına, otlaklara ve sulak alanlara taşınmışlar ve oraya yerleşerek kendileri için gerekli şartları oluşturmuşlardır. Güney Azerbaycan topraklarında - Urmiye Gölü havzasında, Zagros (Kafkas Dağları - İ.R.) bölgesinde Mezolitik dönemin yerini alan Neolitik dönemde (7.-6. Binyıllar) Güney Azerbaycan topraklarında insanlar tamamen yerleşik hale geldi ve tarım ve hayvancılıkla uğraşmaya başladı.

Kuzey Azerbaycan'da Neolitik dönemin ekonomik ve kültürel kalıntıları M.Ö. 12.-10. bin yılda Gobustan kamplarında elde edildi (Əliyev, 1998: 85). Tarihçiler, Mezolitik'ten Neolitiğe kadar olan dönem, insan yaşamında devrim niteliğinde değişikliklerin olduğu bir dönem olarak kabul eder. Hayvancılık ve tarıma ek olarak el sanatları - çömlekçilik, yün, deri vb. görünür. Mezolitik ve Neolitik dönemlerde, tarımın, hayvancılığın, el sanatlarının ve ticaretin gelişmesi (ekleme bizimdir-R.İ.), mahsul bolluğuna yol açarak ilkel topluluk yapısının çöküşüne zemin hazırladı. Bu dönemde halk arasında belirli dini toplantılar oluşmuştur.

Tarihçi, filoloji ve müzikoloji bilim adamların yapılan araştırmalarına atıfta bulunarak, müzik sanatının oluşmasında dil faktörünün büyük önem taşıdığını belirtelim. Dilin işlevsel özelliklerine bağlı olarak ünlü ve ünsüz seslerin art arda kullanılması, farklı tonlamalara sahip hecelerin ortaya çıkmasını ve bu hecelerin tek heceli, iki heceli, üç heceli vb. heceli kelimeler oluşturur. Sözcük birleşimlerinin kullanılış sırasına göre müzikte ritmik formüller, ton ve ritmik dizilişlerin birlikteliğinden müzikal ezgiler oluşur. Bu anlamda dilin antik dönemdeki kökeni, renkli müzik ezgilerinin ortaya çıkışını ve ulusal dilin uyumuna bağlı olarak tonlamaların ortaya çıkışını belirlemektedir. Bu da ulusal müzik ezgilerinin yaratılmasına yol açmıştır. Ezgilerin oluşumunda dilin, milli düşüncenin, geleneğin ve gündelik hayatın gelişiminin rolü dikkate alınmalıdır. Çünkü insan ve müzik felsefesi; müzikal antropoloji ve sosyoloji, müziğin ilk yaratılışının müzikal folklor örneklerinin ortaya çıkışıyla bağlantılı olduğunu kanıtlamaktadır. Müzik sanatında milli ses dizilerin oluşumu mikro dizilerin oluşturduğu; küçük ve büyük üçlülerin, dördü ve beşli ulusal musiki örneklerinin birleşiminden meydana gelen özelliştir³.

Azerbaycan ve Türkiye kültüründe müzikal folklor örneklerinin oluşum ve gelişim sürecini takip edebilmek için eski insanlarda düşünce ve dilin olduğu dönemdeki bilim adamlarının fikirlerinin incelenmesi ayrı bir önem arz etmektedir. Bu bağlamda G. Kazimov, bilim adamlarının ilk insanların düşünme ve konuşma gelişimini iki aşamaya ayırdıklarını yazıyor: ilk aşama baş insan ve paleantrop aşaması, ikinci aşama ise homo sapiens

³ Bu hakta bizim sonraki makalelerimize bakın.

aşaması. Homo sapiens, Üst Paletliklik adamdır. Beynin büyüklüğü 1400-1500 sm³ idi. Bilim adamları, ilk aşamada kişinin sadece duyuşal-görsel olarak düşünmekte olduğunu, konuşmanın organize olmadığını kabul ederler. Soyut düşünme, organize konuşma, insan gelişiminin ikinci aşamasına aittir. İnsan konuşması son paletliklik döneme kadar telaffuz edilmemişti. Dolayısıyla üyeli konuşmanın oluşumu M.Ö. Son 40-35 bin yılda oldu (Reder&Çerkasova, 1985: 34). En eski insanların konuşması tek heceli, değışmeyen ve bağlantısız kelimelerden oluşuyordu. Diğer canlılar gibi çoğunlukla kesik kesik çığılıklarla konuşuyorlardı. Ortak aktivite, yavaş yavaş duyulan sesin özünü anlamak için bir fırsat yarattı. Gerekli anlamlar bu tür belirli seslerle kazanılır. İnsan, diğer canlıların aksine renkli(yani farklı tonlar-R.İ.) sesleri telaffuz edebildi ve bunların birleşimleri yavaş yavaş kelimelere dönüştü. İnsani bir zorunluluk sonucu, kendisiyle sürekli temas halinde olan bu tür nesnelere adlandırmak zorunda kaldı ve o nesnelere hayatına girdi. Dil yavaş yavaş gelişti (Reder&Çerkasova, 1985: 35). Rus bilim adamlarının bu görüşünü esas alacak olursak hangi açıklamanın yapılacağını belirtelim; ulu, tarih öncesi dil, eski veya yeni, bir dilde kullanılan veya kullanılan tek heceli bir kelimenin oluşumunda armonik bir düzenlilik vardır. Söz ve müzik birliğı yasası, yani sözcükler müziksel tonlarla ifade edildiğinde hecelerdeki müzikal vurgu sesli harflere düşer. Bu yönde yapılan çalışmalar, kullanılan herhangi bir tek heceli kelimenin fonetik yapısının iki harften oluştuğunu kanıtlamaktadır. Bir ünlü, bir ünsüz veya bir ünsüz, bir ünlü ve bazı durumlarda kelime yapısındaki bir ünlü ve iki ünsüz sesin oluşturduğu kelime yapılarında kullanılan tek heceli kelimeler her zaman bir müzik notu sesiyle söylenir. Azerbaycan veya Türk dillerinde iki harf; ay, su, ön, ok, üç harfli; gün, gel, git, dur, dört harfli; dört, bölge vb. gösterebiliriz. Azerbaycan Türkçesi de dâhil olmak üzere Türk halklarının dilinde, folklorde veya profesyonel seslendirmelerde kullanılan kelimelerde müzikal vurgular her zaman sesli harflere göre yapılır. Eski dilimizde de durum aynıdır. Yani iki, üç, dört ve daha fazla harfli kelimelerde vurgu ünlü sese göre belirlenir. Buna göre; şiiir dizelerinde uzun heceli kelimelerde vurgu sayısı arttıkça müzikte her hece için kullanılan nota sayısı da buna bağılı olarak artmaktadır. Eski çağlarda Rus bilim adamlarının ses birleşimleri sonucunda sözcüklerin oluşumu ile ilgili olarak kullandıkları "İnsan, diğer canlılardan farklı olarak renkli sesleri telaffuz edebildi ve bunların bileşimleri yavaş yavaş sözcüklere dönüştü" ifadesini yorumlayarak, şunu not edelim ki insan renkli sesleri telaffuz edemez, sadece farklı müzikal ses tonlarını telaffuz etmekle tınılarda ses çıkarabilir.

G. Kazimov, "böylece, farklı bir coğrafi bölgede oluşan dil, ilkel insan gruplarının ilk adlandırma ve bireysel konuşma özelliklerinde farklılık gösterse de, yavaş yavaş tek bir dil olarak genelleşme sürecinden geçti. **Biz bu dile ulu(en eski) dil diyoruz.** (ayırım bize aittir R.İ.) 35-40 bin yıllık süre boyunca, eski dil tamamen oluşmuş, yavaş yavaş ilk biçim ve yapı bakımından birbirinden farklı olan ve gelecekteki dil ailelerinin başında yer alan proto (en kadim)-dillerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sonuç olarak, M.Ö. on ikinci binyılda büyük bir aşama tamamlanmış, büyük dilin bölünmesi, çeşitli lehçelerin yaratılması süreci, modern dil ailelerinin başındaki proto diller sona ermiştir (farklı dillerin birbirinden yalıtılan olmasını inkâr etmiyoruz). Dil ailelerinin ortaya çıkışı, daha fazla gelişme sürecinin sonucudur (Kazimov, 2005: 9-10). Rus bilim adamlarına göre, "Dil ailelerinin oluşumu... İlkel toplumun çöküşü sırasında meydana geldi" (Reder&Çerkasova, 1985: 36). Bu fikri temel alan G. Kazimov, proto dilin kökeninin en az birkaç bin yıl önce, ilkel toplumun çöküşü sırasında, yani büyük dilin bölünmesinin 14 bin yıl önce olduğunu ve Dünya üzerinde yaşayan kadim insanların dil ailelerine ait ilk **kök diller**; Proto Hint-Avrupa, Proto Sami, Proto Türk, vb. var olduğunu göstermiştir. Tarihsel gelişimle bağlantılı olarak, eski kabileler farklı yönere taşındığında ve diğer bölgelere yayıldıklarında, ayrılma veya birleşme sürecinde kabile dilleri arasında bir melezleşme olduğunu ve bunun sonucunda diller olduğunu söylemektedir. Kök sözler, sondan eklemeli ve çekimli diller olarak oluşturulmuş ve örnek ve ek gibi dil araçlarının kademeli olarak türetilmesi, dillerin kademeli tipolojik farklılaşması temelinde, sözcük sel-gramer araçlarının gelişimi gerçekleşir. Ve dilbilgisi ile sözlüğün karşılıklı olarak birbirini zenginleştirdiğini gösterir. G. Kazimov bu konuda yazıyor ki, "Tipolojik olarak farklı proto dillerin büyük dil içinde güçlü lehçeler olarak ayırt edildiğini" güvenle söylüyor ve o, buradan daha önemli bir sonuç daha çıkarılabilir: "ilk yalıtım aşamasında aynı yapıya sahip tüm dil ailelerinin başında tipolojik olarak farklı ilk proto diller duruyordu, yani dikkate alınmayan tüm çekim dilleri birbiriyle ilişkili bir proto dilin türevleridir. İlk tipolojik olarak farklı proto diller, ilgili diller için farklı aileler yaratabilen proto dillerin (ikinci aşama) oluşumuna yol açtı. Bu nedenle, tüm İltisağı dilleri, karşılaştırmalı-tarihsel yöntemle dayalı olarak ilgili diller olarak incelenebilir. Kök kelimelere sahip dilleri (çekimli dillere daha yakındırlar) ve çekimli dilleri bu şekilde öğrenmek mümkündür. Bunlar, birleşik diller hariç, tipolojik

olarak farklı olan üç önemli proto dilin geri kazanılmasına yol açar. Doğal ve coğrafi koşullar dikkate alınarak bu üç proto dilin (büyük dilin ilk lehçeleri) restorasyonu ile ilk konuşan insanların bir dizi karakteristik özelliği - yaşadıkları alan, ırksal özellikleri, düşünme biçimi vb. ayrıca bu konuda bir fikir edinebilirsiniz (ayrıntılar bize aittir - İ.R.)" (Kazimov, 2005: 10-11). G. Kazimov'un dilin ilk kökeni olan proto dil'i "Ulu dil" olarak adlandırması, bu alandaki araştırmalarımızın doğru yönde olduğunu teyit etmekle kalmayıp, ortaya koyduğumuz yeni bilimsel kavramın, yani müzik tarihini de teyit etmektedir. Azerbaycan ve Türk tarihi dünya halkları arasında en eski tarihe sahip olup dünyada ilk kültür beşiğidir. Öte yandan G. Kazimov'un haklı olarak ayrı coğrafi bölgelerde yaşayan etnik grupların proto dillerinin Ulu dil ile en eski tarihsel aşamada olduğuna işaret ettiğini, mantıksal olarak bir konuya da açıklık getirdiğini belirtmeliyiz.

Dünya bilim adamlarının arkeologları tarafından keşfedilen ilk insan yerleşimlerinin olduğu bölgelerde bulunan insan kalıntılarının tarihi, folklor müziğinin ilk örneklerinin bulunduğu alanlar olarak sayabiliriz. Halk bilim örnekleri olan; ağıtları, ninnileri, halay, yallı dansları ilk insan doğum yeri kadar eskidir. Çünkü insan felsefesi ve psikolojisi, biyolojik bir varlığın yarattığı müziğin, insan varlığının ayrılmaz bir parçası olarak, ruhun, düşünmenin bir ifadesi ve pisik-duygusal halin düzenleyicisi olarak insanın manevi bir varlığı olduğunu kanıtlamaktadır. Halk bilimi müzik örneklerin yaratılması ilk insanın yaşam boyu üzgün, mutlu, başarılı ve başarısız durumlarda yarattığı, belli bir psikolojik ve duygusal durumdan kaynaklanmaktadır. Bir müzik tarihi ve teorisi araştırmacısı olarak not edelim ki insan konuşması da tıpkı müzik gibi herhangi bir bilimsel bilgiyi başka bir yere aktarma aracıdır. Müzik bir nevi kodlanmış bilgiyi, ses tonlarıyla herhangi bir yere bilgi gönderirse, konuşma da belli bir fikri içeren bilgiyi bir yerden başka bir yere gönderir. Bu anlamda her türlü bilgilendirici bilgi, söz ve müziğin bir araya gelmesi ve birliği temelinde pisik-duygusal olarak daha etkili hale gelir. Yani insanda hüznü, paniğe veya neşeye neden olan bilgilerin, müziğin söz birliği ile aktarılabilmesi ihtimali gerçektir. Bu açıdan bakıldığında sözlerin ve müziğin taşıdığı anlam yükünün önemi büyük ve etkileyici özelliklere sahiptir. Bu nedenle, insan konuşmasının oluşumunda kelimelerin, hecelerin ve cümlelerin yapısal yapısına dikkat etmek, eski insanların dilinde ve proto dillerde var olan kelimelerin anlam yükünün hangi bilişimsel bilgilere sahip olduğunu bulmak için ilginç olacaktır.

4. Sonuç

Sonuç olarak; sonraki diğer makalelerde Türk tarihçi ve müzikologların araştırmalarına dayanarak Ön Türklerin kullandığı dilin temelinde M.Ö. XII binyıl önce kadim müzik melodilerin hangi türde olduğunu grafik tablolarla göstermekle bilimde ilk defa olarak Türklerin dünyada en eski döneme dayanan müzik kültürü hakkında bilgiler paylaşılmıştır. Aynı zamanda M.Ö. XII binyılda Azerbaycan'da saz (çöğür) icracılığı ve ilkin âşık sanatı müzik örneklerin olması hakkında bilgiler vermekle Türk Dünyası müzik tarihinin tarih önceki döneme dayandığı da sayın okçularımız ile paylaşılacaktır.

5. Kaynakça

- Cəfərov, Ə.Q. (2004). *Azərbaycanın ilk sakinləri*. Elm.
- Əliyev, İ. (1998). *Azərbaycan tarixi*.(I cild). Elm. Bakı.
- Göyüşov, Z. B.&Martinov. A.İ. (1990). *SSRİ arxeologiyası*.
- Kazimov, Q. (2005). *Dil, Tarix, Poeziya*. Nurlan Bakı.
- Qəniyev, H.Q. (2019). *Azərbaycan tarixi* (ən qədim zamanlardan – XXI əsrin ilk onilliklərində) Ali məktəblər üçün dərslik. "Elm və Təhsil" nəşriyyatı.
- Reder, D. Q.&Çerkasova, E.A. (1985). *İstoriya drevneqo mira*. Prosveşenie.
- Sipos, J. (2004). *Azeri Folksongs At the Fountain-Head of Music Akadêmiai kiadô*. (Translation Judit Pokoly). Budapest.
- Груббер, Р. (1941). *История музыкальной культуры*. (С древнейших времен до XVI века). ч. I. Л. Госмузиздат, Москва.